

"بررسی تطبیقی بیماری‌های موی سر از دیدگاه نجیب‌الدین سمرقندی در نسخه "الاسباب و العلامات" با طب جدید"

بهرام امانی چاکلی^{الف}، مریم امینیان^ب، جمیله عباسی^ج، آذر بدرلو^د

^{الف} استادیار گروه تاریخ و تمدن ملل اسلامی، دانشگاه زنجان

^ب متخصص بیماری‌های پوست و مو در استان زنجان

^ج دانشجوی کارشناسی ارشد گروه تاریخ و تمدن ملل اسلامی، دانشگاه زنجان

^د دانشجوی کارشناسی ارشد گروه تاریخ و تمدن ملل اسلامی، دانشگاه زنجان

چکیده

سابقه و هدف: موی سر عضو حساس بدن است. این عضو نیاز به مراقبت‌های بهداشتی دارد. بهترین عامل در بهداشت و سلامت مو در درجه اول تغذیه سالم و جریان گردش خون در پوست سر است. ماساژ و استفاده از مواد موثر روی پوست سر نه تنها رشد مو را تسریع می‌کند؛ بلکه از مو محافظت و نگهداری کرده و از ریزش غیر معمول مو می‌کاهد. بنابراین عواملی چون گرد و خاک، آلودگی هوا و نور خورشید آسیب شدیدی به مو می‌رسانند و باعث از دست دادن مو و کاهش رشد آن می‌شود. برای حل این مشکل بیشتر افراد به درمان‌های شیمیایی رو می‌آورند. شاید مصرف محصولات بهداشتی نتیجه خوبی دهد؛ اما به مرور زمان مواد شیمیایی تاثیر خود را خواهد گذاشت و در نتیجه آسیب دیدگی مو بیشتر خواهد شد. بهترین راه حل برای داشتن موهایی خوب درمان گیاهی است. از آنجایی که پژوهش‌های زیادی در زمینه بیماری موی سر انجام یافته است؛ اما پژوهشی که بخواهد به طور تطبیقی بیماری‌های موی سر را از دیدگاه نجیب‌الدین سمرقندی و طب جدید بررسی کند، انجام نیافته است. لذا هدف پژوهش حاضر بیان دیدگاه نجیب‌الدین سمرقندی درباره بیماری‌های موی سر با تکیه بر نسخه الاسباب العلامات و همچنین درمان این بیماری‌ها از طریق طب جدید است.

مواد و روش‌ها: این پژوهش با بررسی تطبیقی بیماری‌های موی سر در زمینه طب سنتی و جدید از طریق نسخه "الاسباب و العلامات" نجیب‌الدین سمرقندی و راهنمایی‌های سرکار خانم دکتر مریم امینیان، متخصص پوست و مو انجام یافته است.

بحث و نتیجه گیری: بنظر می‌رسد که امروزه بیشترین روش‌های درمان بیماری‌های موی سر از طریق طب جدید و داروهای شیمیایی صورت می‌گیرد، اما روش‌ها و داروهای گیاهی که توسط نجیب‌الدین سمرقندی در نسخه "الاسباب و العلامات" برای درمان بیماری‌های موی سر بیان شده است می‌تواند مکمل خوبی در کنار داروهای شیمیایی طب جدید باشد.

کلید واژه‌ها: بیماری موی سر، نجیب‌الدین سمرقندی، الاسباب العلامات، طب سنتی، طب جدید.

تاریخ دریافت: آبان ۹۱

تاریخ پذیرش: خرداد ۹۲

مقدمه:

از خود بر آمده است تاریخ طب شروع می‌شود و قطعی است اولین کسی توانسته رفع درد از خود و یا از دیگری بنماید اولین طبیب بوده است (۱). بنابراین در آن روزگار به علت نبود ابزارهای پیشرفته پزشکی امروزی طبیب ناچار بود برای

قدیمی‌ترین تاریخ ملل تاریخ پزشکی است، چرا که بشر از روزی که خود را شناخته با درد همراه و با حوادث رو به رو بوده است. از همان روزی که آدمی در صدد دفع بیماری و درد

درمان بیماری‌های مختلف از داروهای گیاهی برگرفته از طبیعت استفاده کند، بدین ترتیب طب سنتی رواج یافت، چنانچه که مشخص است طب سنتی، مبتنی بر طبیعت است، زیرا نباتات، مواد معدنی و حیوانی طبیعی را به عنوان دارو مورد استفاده قرار می‌دهد. از دیرباز، دانش ایرانیان، نسبت به داروهای سنتی اعم از گیاهی، معدنی و حیوانی زبانزده ملل دیگر بوده و در دوره ساسانیان، حتی نام برخی از داروها از زبان پهلوی وارد زبان یونانی شد. در اواخر دوره ساسانی، یکی از مراکز طبی جهان، جندی شاپور در خوزستان بود که در آن سنت‌های طبی ایران و هند با مکتب بزرگ اسکندریه و میراث بقراط و جالینوس آمیخته شده بود (۲). در این هنگام زمینه وسیع طب اسلامی که جنبه جهانی داشت، فراهم آمد. رازی و ابن سینا در سده های ۳ و ۴ هـ ق در بسیاری از زمینه‌های پزشکی تلاش شایانی کردند (۳). در دوره‌های بعدی نیز پزشکانی این مسیر را ادامه دادند و آغازگر دورانی جدید در طب سنتی ایران شدند که از آن جمله می‌توان به نجیب‌الدین سمرقندی اشاره کرد. در واقع اگر اطلاعات این پزشکان طب سنتی مورد استفاده قرار نگیرد و به آنها توجه نشود، همیشه به پزشکی غرب وابسته شده و علم پزشکی خویشتن مورد فراموشی قرار می‌گیرد، لذا یکی از راه‌های بازگشت به خویشتن خویش، توجه به مشاهیر و پزشکان دوره‌های گذشته و احیای علوم پزشکی آنان از طریق توجه به نظرات آنان است. چنانچه امروزه نیز شاهد توجه عمومی، در استفاده از روش درمانی طب سنتی در کنار پزشکی نوین هستیم؛ لذا به علت مطرح شدن روش درمانی طب سنتی در نسخه‌های اسباب و العلامات به بررسی این نسخه پرداخته شد تا پژوهش حاضر، طریقی برای احیای اثر ارزشمند دانشمند بزرگ دوره خوارزمشاهی و همچنین استفاده از روش‌های درمان سنتی وی برای علاج بیماری‌های کنونی باشد. ابوحامد محمد بن علی بن عمر سمرقندی ملقب به نجیب‌الدین از اطباء و داروشناسان مشهور دوره‌ی خوارزمشاهی، معاصر امام فخررازی (متوفی ۶۰۶ هـ ق)، طبیب مسلمان و از مردم سمرقند بود. در اوان حمله‌ی مغول زنده بود و در همان گیرودار در فتنه‌ی مغول در هرات در سال ۶۱۹ هـ ق کشته شد (۴). وی از عالمان بزرگ

طب بوده و تالیفات گرانمایی داشته است که مهمتر از همه "الأسباب و العلامات" است که جزو کتب برجسته پزشکی قدیم بوده است. دست کم تا پنج قرن از نفوذ بسیاری برخوردار بود. برهان‌الدین نفیس بن عوض کرمانی، از پزشکان نامی زمان الغ بیگ، در تاریخ ۸۲۷ هـ ق شرحی بر الأسباب و العلامات نوشته است و این شرح اساس کتاب طبی فارسی معروف به طب اکبری بوده است (۵). که این تفسیر نفیس بن عوض کرمانی به زبان عربی بر کتاب الأسباب و العلامات به نام شرح الأسباب یا موجز الأسباب بود که به الغ بیگ تقدیم کرد. بعدها به فارسی نیز ترجمه شد (۶). و از دیگر تألیفاتی که سمرقندی در زمینه‌ی پزشکی و داروشناسی داشته از جمله کتاب اغذیه و کتاب الفرق بین الامراض المشکله که آثار او در سراسر دنیای اسلام شهرت فراوان یافت. با وجود اهمیت داشتن نسخه "الاسباب و العلامات" در زمینه تشخیص، علل و درمان بیماری‌ها در این پژوهش سعی بر این است که به بررسی تطبیقی بیماری‌های موی سر موجود در این نسخه با طب جدید پرداخته شود، زیرا بیماری مو مانند بسیاری از بیماری‌های موجود در انسان، بسیار شایع است. داروهای شیمیایی موجود برای درمان بیماری‌های مو اثربخشی کم و عوارض قابل توجهی دارند. روش‌های متعددی به عنوان مکمل و جایگزین داروهای شیمیایی برای درمان این بیماری‌ها به کار می‌روند. یکی از این روش‌ها، استفاده از داروهای گیاهی است.

روش‌ها:

این پژوهش به روش مطالعه موردی از نوع تشریحی انجام گرفت. نسخه‌های الأسباب و العلامات تالیف نجیب‌الدین سمرقندی که یک نسخه طبی خطی بدون چاپ بوده است با شماره ۱۹۶۳ در کتابخانه بروجردی قم موجود بود، لذا این نسخه به صورت فایل در یک CD تهیه شد. از این رو در این پژوهش از نسخه‌های الأسباب و العلامات بخش مربوط به بیماری‌های موی سر در طب سنتی استفاده و نیز در زمینه طب جدید از اطلاعات دکتر

مریم امینیان، متخصص بیماری‌های پوست و مو بهره گرفته شد.

یافته‌ها:

در پژوهش حاضر، طب سنتی نجیب‌الدین سمرقندی (۷) در رابطه با بیماری‌های موی سر به بیماری‌هایی از جمله ریزش مو، شوره سر، موخوره، شپش و رشک، ضمن بیان مطالبی در مورد رنگ کردن مو و از بین بردن موهای زائد، برای هر یک از بیماری‌ها علل و درمان را بیان کرده است، در پژوهش حاضر این بیماری‌ها از دیدگاه نجیب‌الدین سمرقندی و طب جدید (۸) مورد بررسی قرار گرفته است.

بررسی بیماری‌های موی سر از دیدگاه نجیب‌الدین سمرقندی در طب سنتی و دکتر مریم امینیان در طب جدید

- بیماری ریزش موی سر

الف) ریزش مو در طب سنتی

درمان ریزش مو در نسخه "الاسباب و العلامات" چنین

آمده است که بقراط گوید:

- پرهیز از طعام‌های ترش و تند و تیز و خشک

- شستن با آب مورد و روغن کنجد و یا روغن بنفشه هر

دو با هم هر روز سه وقت.

- به گرمابه رفتن و مالیدن به لعاب اسیقول و لعاب خطمی

و به دانه و آب آمله و پرسیاوشان و آب برگ چغندر

- آب شقایق یروزرده و اطریرفل خوردن

- از جماع دوری کردن

- آنچه از چکیدن و از ریزیدن باز دارد این است که یکرند

برگ چغندر و برگ ازاد درخت و خردل همه را بشکند و یک

شبهانه روز بگذارد و روز بعد آن را بردارند و صافی کنند و

روغن مورد مخلوط کنند و به کار دارند.

همچنین در جای دیگر برای کاهش ریزش مو و تقویت آن

به بیمار توصیه می‌کند:

- از خوردن غذاهای خشک دوری کند.

- ترشی و تیزی نخورد و طعام‌های چرب و شیرین بسیار

بخورد، بویژه نان شک با شوربای چرب که مرغچه در آن پخته

باشند و زیربای چرب بخورد.

- گرسنگی و تشنگی نکشد.

- در گرمابه با آب گرم بسیار نشوید.

- شیر و ماهی تازه و شکر بسیار بخورد.

- در مورد رویانیدن مو، روش‌هایی را معرفی کرده و

می‌گوید:

- قبل از تدبیر موی رویانیدن، آن جایگاه را شیر گوسفند

بمالند، نیک بود؛ بطوری که یکنند، نی سوخته و مگس

سوخته، پی سر به روغن ناردین و سوسن بمالند و به آب

چغندر بشویند و همچنین آب خطمی نیک بود و پرسیاوشان و

شقایق و آمله بر هم کوفته بمالند و روغن خایه و روغن گندم

در این باب نیز نیک بود.

- اگر بخواهند بجایی که موی ندارد، موی بروید؛ یک

خاکستر رخ و تراشه دویم را بسوزانند و خاکستر آن را با برگ

مورد و سونش آهن و روغن کنجد همه را با هم مخلوط کرده

و مرهم کنند در هر جا که بمالند موی برآرد

به اذن خدای تعالی.

- روغن تخم هر کجا بمالند در طول یک هفته موی بر

آرد؛ برای این کار باید، یکرند خربزه را سوراخ کنند و درونه

آن را خالی کنند و ده زرده تخم با پنج سیر روغن زیت و ده

درم برگ مورد و ده درم سونش آهن در میان خربزه کنند و

سوراخ او را استوار کنند و آن که در گل گیرند و خربزه را در

تنور بگذارند تا یک شبانه و روز در آن تنور باشد، بعد آن را

بردارند و گل از وی پاک کنند پس آن چه در میانش باشد به

روغن زیت به دست مالند و مرهم کنند در هر جا که بمالند

موی برآرد.

- روغن تخم مرغ که هر جا بمالند مو برآرد؛ در این روش،

ده عدد تخم مرغ را بجوشانند و پوست از آن پاک کنند و در

تابه آهنین روی آتش بگذارند و با کفچه بچنانند تا بسوزد و

روغن سیاه همچون روغن را بردارند و بامداد و شبانگاه بمالند

نیک موی برآرد.

- روغن گندم موی برویاند؛ در این روش، گندم نم‌دیده

نیک در تابه آهنین کرده و روی آتش بگذارند و بچنانند

تا زمانی که بسوزد و روغن ظاهر شود و روغن سیاه بر سر

بمالند، موی برآرد.

- غالیه موی برویاند؛ روغن گندم و روغن را بهم آمیزند و غالیه برو نهند هر جا که خواهند بمالند.

- خروالذئب؛ یعنی سرگین بسوزانند و به روغن بیامیزند و به کل سر بمالند موی برویاند.

- خروالکلب؛ سفید باشد، آب نارسیده از موی پاک کنند و خاکستر آن را به روغن مورد بزنند و یا به روغن تازه و یا روغن و بادیان از آد درخت بهتر بود.

ب) ریزش موی سر در طب جدید

بطور کلی مو هیچ Function (عملکرد) حیاتی در انسان ندارد اما فواید آن از نظر مسائل روانی، عایق حرارت و ارتباط جنسی و اجتماعی است. همه فولیکول‌های مو تحت تاثیر مکانیسم‌های کنترلی یکسانی نیستند و مو در مناطق مختلف سر تحت تاثیر هورمون‌های متفاوتی است. بطور مثال موهای ناحیه جلویی سر و ناحیه پس سر از نظر کنترلی با یکدیگر متفاوتند. به این گونه که هورمون‌هایی نظیر هورمون‌های جنسی (آندروژن‌ها)، پرولاکتین (هورمون شیردهی)، تیروکسین (هورمون تیروئیدی) که تحت تاثیر عوامل محیطی از غدد هیپوفیز و هیپوتالاموس و... ترشح می‌شود در رشد و ریزش موها تاثیر دارند به همین دلیل بیماری‌های مو از نظر عامل ایجاد بیماری با یکدیگر متفاوت هستند، در ادامه به علل ریزش و درمان موی سر در طب جدید پرداخته می‌شود.

بیماری تاسی: نام علمی آن آلوپسی آندروژنتیک (Androgenetic Alopecia) است. این نوع تاسی موی وابسته به هورمون است که انواع مردانه و زنانه دارد. در فرم مردانه این بیماری تاسی در ناحیه تاج سر و فرونتال و تمپورال (خط رویش موی جلویی و کناری) ایجاد که براساس شدت ایجاد درجه بندی می‌شود. علت این نوع تاسی پاسخ به فولیکول‌های مو در ناحیه جلویی سر به هورمون‌های آندروژنی است. به همین دلیل ساپرس کردن سطح آندروژن‌ها (هورمون‌های جنسی) یکی از روش‌های درمان مؤثر در کنترل این نوع ریزش مو در مردان است.

در انواع زنانه، تاسی وابسته به هورمون هم‌الگوی نسبتاً مشابهی با آقایان دارد. اما شایعه‌ترین الگوی تاسی زنانه کاهش منتشر دانستیه مو در ناحیه تاج سر (Crown) با حفظ نسبی یا

کامل خط رویش موی فرونتال (جلوی سر) است. در خانم‌ها بیشتر ریزش مو نمای درخت کریسمس را دارد که به صورت پهن شدن فرق میانی سر و نمایان شدن پوست سر با حفظ موهای کم پشت و نازک است. از نظر عامل ابتولوزیک بیماری از نظر وراثتی نیز موها ممکن است درگیر شود و توارث در ایجاد در تاسی‌های وابسته به هورمون (Androgenetic Alopecia) دخالت دارد و در کل احتمال تاسی با افزایش تعداد افراد تاس خانواده افزایش می‌یابد. پس در نهایت نتیجه می‌گیریم عامل اصلی این نوع ریزش مو سطح هورمون‌های آندروژنتیکی فرد تحت تاثیر مسائل ژنتیکی است.

موهای پشت سر (Occiput): تحت تاثیر هورمون‌های جنسی نیستند به همین دلیل است که موهای ناحیه پشت سر در این نوع ریزش مو حفظ می‌شود. تشخیص این نوع ریزش مو بیشتر بالینی است؛ اما از نظر تشخیص قطعی پاتولوژی کمک کننده است و نسبت موهای ترمینال (موهای ضخیم وابسته به هورمون) به موهای ولوس (موهای غیر وابسته به هورمون) کاهش می‌یابد. علاوه بر این سائز فولیکول‌های موی ترمینال نیز کاهش می‌یابد و فولیکول موها مینیاتوریزه و کوچک می‌شود.

انواع دیگر ریزش مو: ریزش موهای غیر وابسته به هورمون و ژنتیک است که ممکن است در اثر بیماری‌های تبار شدید و خونریزی‌های زیاد، استرس، داروها، دوره بعد از زایمان شیردهی، جراحی‌های بزرگ و غیره ایجاد شود.

انواع حاد ریزش مو: ضربه‌های شدید به سر بخصوص به کودکان.

در انواع مزمن: اختلالات و بیماری‌های تیروئید، کم خونی، فقر آهن شدید، سوء تغذیه، کمبود شدید روی و رژیم‌های غذایی شدید نیز از عامل ایجاد ریزش موها است.

بیماری‌های متابولیک مثل بیماری‌های کبدی و نارسایی مزمن کلیه، انواع سرطان‌های خون، بیماری‌های سیستم ایمنی، تومورهای مغزی نیز از علل دیگر ریزش مو است.

- درمان و داروی ریزش موی سر در طب جدید

- درمان‌های آندروژن خوراکی

- مانیوکسیدیل موضعی ۲

- درمان جراحی: کاشت مو روش دیگر درمان است که در موارد پیشرفته و عدم درمان به داروهای خوراکی و موضعی انجام می‌شود که از موهای ناحیه پشت سر و یا بدن خود فرد گرفته شده پس از مراحل Cut کردن فولیکول مو و جدا کردن فولیکول‌ها به ناحیه جلویی سر کاشت می‌شود. در نهایت علاوه بر روش‌های فوق برای استتار ناحیه تاس از روش استتار کردن (Comouflage) و کلاه گیس استفاده کرد. استتار کردن آسان‌ترین و ارزان‌ترین روش درمان است که با اضافه کردن فیبرهای کوچک تیره در میان موها انجام می‌شود که به وسیله نیروی الکترواستاتیک در محل می‌ماند، یا با رنگ کردن تارموها، تارهای موی باقی مانده ضخیم‌تر و تیره‌تر به نظر می‌رسد.

- بیماری مو خوره

الف) علل و درمان موخوره (داءالثعلب) از دیدگاه نجیب‌الدین سمرقندی

علت داءالثعلب چهار گونه است:

اول: از خون بود، علامت آن سرخ بود و درد کند و سطرین شود، پوست آن سخت گردد. علاج رگ قیفال بگشایند و شیره خشت با خرماهای هندی بخورد و به آب نیمه گرم بشویند و طلا که در ادامه گفته می‌شود، بمالند.

دوم: از صفرا بود، علامت وی زردی و خشکی و خاریدن و سوختگی آن موضع بود. علاج آن، آب دونا و مطبوخ

هلیله زرد خوردن و روغن بنفشه با لعاب اسبقول مالیدن و به آب نیمه گرم شستن و گاه گاه با سرکه و گلاب غرغره کردن و اطریفل کوچک خوردن و معجون جالینوس خوردن و طلا کردن.

سوم: از بلغم بود، علامت آن بلغم است، علاج حب قوقایا و ایارج فیکرا و حب اصطمخیقون خورد، برکوی درشت آن جایگاه را بمالند و پیاز تلخ و پیاز زیری و پیاز نرگس سخت مالیدن و با ایارج فیکرا و عاقرقرحا و سپندان برابر هم به سرکه

و گلاب غرغره کردن و طعام‌های برشته و کباب خوردن و گل انگبین و معجون جالینوس مدام مالیدن^۳.

چهارم: از سودا بود، علامت آن بود که جایگاه سیاه و بنفش بود. دلیل آن است که بسیار سفر کرده و یا بسیار جماع کرده و یا غذاهای سوداوی بسیار خورده باشد. علاج فریه کردن تن است و آسودگی جستن و طعام‌های گرم و سرد و تر خوردن و شوربای چرب و شیرین خوردن و به حمام رفتن و جلاب خوردن است.

- ترکیبات دارویی که سمرقندی برای درمان داءالثعلب تجویز کرده است به شرح زیر است:

- حب قوقایا که داءالثعلب را فایده بود، بدین ترتیب است که یکرند ایتیمون، پانزده درم تخم حنظل و سقمونیا و نمک هندی و افسنتین، یکان متقال بسفایج و انزروت، یکان درم صبر و تربد با آب کندنا سرشته حب کنند.

- شربتی دو درم طلا که داءالثعلب بلغمی را نافع بود و هم موی برآرد، بدینگونه است که یکرند فریون، سذاب یکان متقال، خربق سیاه و سفید یکان متقال، موم زرد هشت متقال به روغن بید انجیر بگذارند و داروی بدن سرشته طلا کنند و پیش و پس از طلا یک ساعت سیر مالیدن نافع بود و موی برآرد.

- طلای که داءالثعلب صفراوی را نافع بود چنین است که، یکرند کف دریا سوخته و نظران و سرگین موش جمله را برابر به خل الخمر سرشته برکوی کتان بمالند.

- طلای که داءالثعلب سوداوی را نافع بود بدین ترکیب است که، یکرند شونیز بریان کرده سه درم، پنج نی سوخته و پشکل گوسفند و پریساوشان و فندق سوخته و عاقرقرحا و شیخ سوخته و خربق سفید یکان درم به روغن بادام تلخ سرشته طلا کنند.

- دیگر طلای عجیب که هرگونه داءالثعلب را فایده کند اینگونه است که، یکرند نی سوخته و سر داءالثعلبگین سوخته و سرگین موش ناسوخته و پوست خارپشت سوخته و نوشادر و بوره و مغز بادام سوخته و تخم حنظل جمله را برابر کوفته و

۳. همچنین معجون‌های که در باب معده سرد در اصل نسخه گفته شد پیوسته مالیدن از جمله (فلافل و پودنه).

۲. نکته: مانیوکسیدیل موضعی دارویی بر پایه الکل است که با مکانیسم افزایش جریان خون، پوست سر محرک رشد مجدد موها می‌شود.

پخته و به روغن زیت سرشته طلا کنند و با برگ انجیر خریدن و اگر ریش شود پیاز نرگس بمالند و تخم حنظل با سرکه کهن باید مالیدن.

(ب) روش طب جدید در علل و درمان موخوره (Trichotiloptosis)

به دو شاخه شدن ساقه مو در انتهای مو یا در وسط مو اطلاق می‌شود که ناشی از ضربه‌های سشوار کشیدن، خشک بودن زیاد ساقه مو و اصطحکاک ساقه مو ایجاد می‌شود.

درمان این مشکل دارویی نمی‌باشد و تنها راه درمان کوتاه کردن موها می‌باشد. اما با عدم استفاده از اتو مو، سشوار، چرب نگه داشتن ساقه مو با موادی نظیر روغن زیتون می‌توان از ایجاد آن جلوگیری کرد.

- رنگ کردن موی سر (خضاب)

(الف) طب سنتی نجیب‌الدین سمرقندی

نجیب‌الدین سمرقندی به فردی که می‌خواهد موی سر خود را رنگ سیاه بگذارد توصیه می‌کند که موی خود را سیاه کند و یک هفته نگه دارد، برای این کار دو روش را معرفی می‌کند:

- یکرند هلیله تر بشویند و پوست آن بسوزانند به روغن زیت بزنند تا مرهم شود. جالینوس گوید: که خضاب و

سمه حناست که هم موی سیاه کند و مغز را هیچ زیان نکند. یکرند آب کوفته و آب برگ و سمه با آب مورد آغشته سخت نیکو است و بعد از آن روغن مالند.

- نوعی دیگر یکرند سلیقول که شجرف سوخته را محرقا گویند و نوره آب نادیده هر یک دو درهم، در هم کرده به موی مالند و یک ساعت صبر کند و بعد بشوید و موی را به غایت سیاه کند.

(ب) رنگ کردن موی سر در طب جدید

از دیدگاه علم پزشکی رنگ کردن موها تاثیری بر ریشه مو ندارد و فقط با استفاده از قابلیت رنگ‌گیری کراتین در ساقه مو، این ناحیه از مو رنگ می‌گیرد و در نهایت موها مقداری ضخیم‌تر به نظر خواهد رسید. علاوه بر اینکه اثرات سایکولوژیک ناشی از سفید شدن موها را نیز کاهش خواهد داد.

- از بین بردن موی زائد

(الف) از دیدگاه طب نجیب‌الدین سمرقندی

- ذکر روغن‌هایی که موی زائد را ببرد:

- یکرند ارمک آب نارسیده و زرنیخ زرد به روغن کنجد بی‌آغازند تا سه روز، پس بر سر آتش نهند چندان که روغن و دارو از هم جدا شوند و روغن صاف بردارند و در شیشه کنند و نگه دارند و به وقت حاجت اندر آفتاب گرم و یا در نزدیک آتش بماند. موی را پاک کند.

- داروی خوره، یکرند زیرش آهن یک شبانه روز در سرکه بی‌آغازند، پس بدان بشویند دفع شود و پشم اشتر سوخته به روغن گل و روغن زیت مرهم کرده بمالند موی برویاند و مغز سر اسب و اشتر همین عمل کند به روغن یاسمین.

(ب) از بین بردن موی زائد در طب جدید

موهای زائد به موهایی اطلاق می‌شود که در نواحی ناخواسته ایجاد شوند مثلاً ایجاد ریش در خانم‌ها در نواحی زیر چانه و ضخیم شدن موها در اطراف سینه خانم‌ها و اطراف ناف و غیره. Hirsutism به ایجاد موهای ترمینال (ضخیم) در ناحیه‌ای که نباید موهای ضخیم وجود داشته باشند مانند (ریز چانه خانم‌ها) گفته می‌شود. که بر حسب عامل ایجاد درمان‌های متفاوتی نظیر داروها و لیزر درمانی جهت آن به کار می‌رود

- بیماری شوره سر (سبوسه)

(الف) شوره سر (سبوسه) در طب سنتی

نجیب‌الدین سمرقندی علت سبوسه را از بخار معده می‌داند. و برای درمان آن می‌گوید که دماغ قی باید کرد. همچنین او داروهایی را تجویز کرده است که می‌توان به موارد زیر اشاره کرد:

- مطبوخ هلیله زرد خوردن

- شستن موی سر با لعاب اسیقول و بطیخ چغندر

- خطمی و روغن گاو تازه مالیدن

- یکرند عصاره برگ چغندر و تخم خربزه و آرد خوردن

- ترس و آرد باقلا طلا کنند و یک شب بگذارند و بامداد

به لعاب خطمی و آب نیم گرم بشویند

- ایزوله کردن تمام وسایل شخصی مانند شانه تا ده روز و استفاده‌ی مجدد در صورت کسب اطمینان از عدم

آلودگی آنها

- جلوگیری از تماس جنسی تا پس از تکمیل دوره‌ی درمان
- درمان همه‌ی افراد خانواده به طور همزمان حتی بدون بروز علائم مشخص بیماری

- برای کنترل خارش و التهاب استفاده از آنتی هیستامین‌ها توصیه و بهتر است تا پایان درمان از داروها کورتیکواستروئید استفاده نشود.

- در هنگام استفاده از دارو توجه داشته باشید که پوست دارای زخم باز نباشد.

اما استفاده از داروی مناسب از ملزومات یک درمان موفق است. برای مهار این انگل از درمان موضعی استفاده و معمولا به صورت تک دوز انجام می‌شود. دو داروی پر مصرف عبارتند از "پرمترین" و "لیندان" که به بررسی آنها می‌پردازیم.

Permethrin

این دارو یک ضد انگل سنتتیک است که با مهار انتقال سدیمی نورونها در عامل ایجاد کننده بیماری شپش یا جرب اثر می‌گذارد و به شکل‌های مختلف کرم 1% و 5% و شامپو 1% در ایران در دسترس است.

پرمترین موضعی در کبده متابولیزه و از راه ادرار دفع می‌شود.

Lindane

داروی پر مصرف گذشته‌های نه چندان دور که امروزه با تردید بیشتری تجویز می‌شود. لیندان یک ارگانوکلراید است که از پوست‌های این جانوران جذب شده و با تحریک شدید نورونی و ایجاد تشنج موجب مرگ انگل می‌شود. این دارو به دو شکل لوسیون و شامپوی 1% موجود است و در درمان گونه‌های شپش معرفی شده و جرب استفاده می‌شود (۹).

بحث و نتیجه‌گیری:

بیماری‌های موی سر بخصوص نوع مزمن آن مشکلات بسیاری را برای بیماران درگیر با آن بوجود آورده است. به همین منظور از زمان‌های گذشته پزشکان در پی یافتن راه حل و درمان بیماری‌های آن بر آمده‌اند، چنانچه که امروزه نیز در این زمینه‌ها با وجود روش‌های جدید و متنوع درباره درمان

- عصاره برگ بید و کنجد و روغن بادام تلخ و گل سرخ کوفته بخل الخمر سرشته مالیدن

(ب) شوره سر (Pityriasis Capitis) در طب جدید

این بیماری ناشی از حضور یک نوع قارچ بر روی بدن به نام مال سزیا فور فور (Malasesia furfur) است. این نوع بیماری‌های ضد قارچ پاسخ خوبی خواهد داد.

- بیماری شپش و رشک

(الف) در طب سنتی

نجیب‌الدین سمرقندی علت شپش و رشک سر را از بلغم، رطوبت و عفونات می‌داند.

وی برای درمان شپش و رشک داروهایی را ذکر کرده که بدین شرح است:

- خوردن حب اصطمخیقون یا ایارج فیکرا

- اگر اندک بود یکرند کندشه بر خود و بر جامه دود کنند دفع شود

- اگر بسیار بود کندشه و سیماب و میعه بهم بسایند و در گرمابه خود را شویند و این دارو بر خود مالند و اگر چند عدد جبی از آن بخورند زایل شود

- طلای که شپش و کرّ و خارش را ببرد یکرند مویزج و زرنیخ و کندشه و سیماب بیامیزند برابر بر روغن زیت آغشته طلا کنند و شب و بامداد در گرمابه بشویند

(ب) شپش و رشک در طب جدید

شپش، انگل خارجی و دائمی انسان است که موجب تحریک، خارش، خستگی، ضعف عمومی و اختلال در یادگیری می‌شود. شپش سر به نام پدیکولوس هومانوس کپیتیس است.

اقدامات غیر دارویی که در مقابله با این بیماری انجام می‌شود از اهمیت به خصوصی برخوردار است:

- رعایت نکات بهداشتی و شستشوی موضع آلوده همراه با آب و صابون

- کوتاه کردن موها در صورت ابتلا به شپش سر

- شستشوی تمام ملحفه‌ها، لباس‌ها به خصوص لباس‌های زیر و آنهایی که به صورت مستقیم با شپش در تماس بوده‌اند با آب بالای 60 درجه و اتوکشی آنها

بیماری‌های موی سر، تحقیقات زیادی صورت گرفته است، بنابراین پژوهش حاضر از طریق بررسی تطبیقی بیماری‌های موی سر از دیدگاه نجیب‌الدین سمرقندی در زمینه طب سنتی و طب جدید با دیدگاه متخصص پوست و مو (دکتر مریم امینیان) به این نتایج دست یافت که نجیب‌الدین سمرقندی در درمان بیماری‌های موی سر بیشتر به داروهای گیاهی چون گل انگبین، پیاز تلخ، پیاز نرگس، تخم حنظل، برگ انجیر و... و روغن‌های چون روغن گندم، مورد، ناردین، سوسن، سیاه، بنفشه، زیتون و... تاکید داشته است. و همچنین در طب جدید داروهای آندروژن خوراکی، مانیوکسیدیل موضعی، لیزر درمانی، جراحی، لیندان و پرمترین بیان شده است. با توجه به اینکه در طب جدید داروهای شیمیایی و جراحی‌ها مطرح شده است، با این حال در کنار این روش‌ها به داروهای گیاهی و روغن‌هایی چون زیتون به عنوان روش درمان توجه شده است. از نکات برجسته دو روش طب سنتی و جدید این است که در طب سنتی سمرقندی علت اکثر بیماری‌های موی سر را چهار عامل درونی (بلغم، سوداوی، صفراوی و خونی) می‌داند و در طب جدید به عللی چون ارثی بودن، رعایت نکردن بهداشت، استفاده از لوازم آرایشی و بهداشتی (مانند ششوار، اتو مو و...) می‌توان اشاره کرد، بنابراین به نظر می‌رسد روش طب سنتی در تجویز داروها به علت کم هزینه بودن، نداشتن عوارض جانبی داروهای شیمیایی، دسترسی آسان به داروهای گیاهی در درمان بیماری‌های موی سر روشی مناسب‌تری در مقایسه با طب جدید باشد. داروهای گیاهی علاوه بر درمان بیماری، روش مؤثری در آرامش اعصاب و روان فرد خواهند بود.

معانی مفاهیم (۱۰)

آمله: املاح، شاه امرو، شبیه آلوچه

اصطمخیقون: حب

ایارج فیقرا: به عنوان مسهل به کار می‌رود و برای معالجه اراض سر مفید است

پریساوشان: نباتی است برگش شبیه به برگ گشنیز، لطیف

کننده و خشک کننده رطوبت‌ها

حب: دانه تخم گیاهان

خاییدن: جویدن، به دندان نرم کردن

داء الثعلب: مو خوره

زیربا: زیره با، زیرباج- آشی که در آن زیره ریزند، آش زیره

سبوسه: شوره سر

سپندان: خردل

سیماب: زیبق، جیوه

شیخ: حشیشه خراسانیه

عاققرحا: بیخ طرخون دشتی

کفچه: قاشق

کندشه: بیخ گازران، بیخ نباتیست شبیه کنگر، خارج کننده

سودای اعضای سر است

مطبوخ: داروی جوشانیده

مویزج: مویزک، کشمش کولی

میعه: لبنی

References:

1. Edvard , Bron. tarikh teb eslami, tarjome Masuod Rajabnia, entesharat elmi v farhangi, Tehran, chap panjom, 1371, p 16.
2. Afshar, Eiraj. pezeshki sonati mardom Iran, J.1,2. nasher moallef, chap avval. zemestan 1370, p 35.
3. Nasr, Seyed Hosein. elm v tamaddon, tarjome Ahmad Aram, Tehran, elmi v farhangi, 1384, p 193.
4. Haghghat, Abdolrafie. tarikh olom v falsafe Irani az Jamasb hakim ta hakim Sabzevari, 1372, p 362.
5. Dehkoda, Ali Akbar. loghat nameh, j. 23, p 625. Masaheb, Gholam Hosein. dayeratolmarefe farsi, j.1, p 1336.
6. Elgod, Siril. tarikh pezeshki Iran v sarzaminhayeh khelafate sharghy, motarjeme Baher Ferghani, amir kabir, Tehran, 1371, p 345.
7. Samarghani, Najibeddin. alasbab v al.alamat, ketabkhaneye borojerdi Ghom, shomare sabt 1963.
8. Aminian, Maryam. Motakhasese post va mo, bargerefteh az Ketabe Teat book of Dermatology, fasle 63.
9. Afzali, Monire. hanoz ham shepesh, mahname novin daroo shomare 62 ,nimeyeh dovome shahrivar , 1391, pp 14-15.
10. Aljorjani, Islami ibn al-Mohammad al- Hosayni(seyed Ismail jorjani). Alaghraz Altbyan va Allayy Almabahas, Tashih va Tahghigh va Talif Farhang Aghraz Tby Teby doctor Hasan Tajbakhsh, j 1 va 2, Entesharat Daneshgha Tehran, 1385, pp 22-27-33-52-96-112-128-171-175-176-220-247-270-315-318-345-352-353.